

Bruno Mathssons miljöer

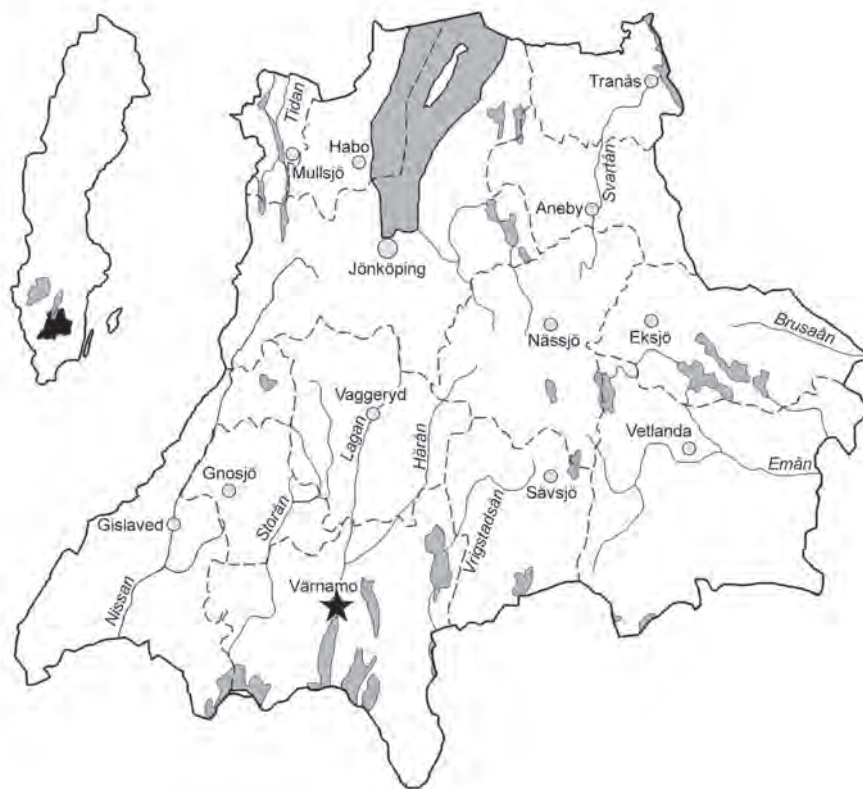
Kulturhistorisk utredning av två byggnadsmiljöer på Apeln 1 och Drabanten 4
med anknytning till formgivaren Bruno Mathsson

*Värnamo stad i Värnamo kommun,
Jönköpings län*

Bruno Mathssons miljöer

Kulturhistorisk utredning av två byggnadsmiljöer på Apeln 1 och Drabanten 4 med anknytning till formgivaren Bruno Mathsson

Värnamo stad i Värnamo kommun
Jönköpings län

Rapport och foto: Anders Franzén (historik: Britt-Marie Börjesgård) om inget annat anges
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2014

Innehåll

Inledning.....	5
Syfte	5
Historik.....	6
Beskrivning av anläggningarna	9
Apeln 1	9
Bostadshus/verkstäder	9
Exteriör.....	10
Interiör	10
Utställningsbyggnad från 1950.....	12
Exteriör.....	12
Interiör	12
Utställningsbyggnad från 1993.....	14
Exteriör.....	14
Interiör	14
Ateljé m.m.	14
Exteriör.....	15
Interiör	15
Paviljong.....	16
Exteriör.....	16
Markanläggningen	16
Drabanten 4.....	18
Fabriksbyggnad m.m.....	18
Exteriör.....	18
Bedömning av kulturhistoriskt värde.....	20
Administrativa uppgifter.....	21
Referenser.....	21
Tryckta källor och litteratur.....	21
Otryckta källor.....	21
Arkiv.....	21

Utdrag ur digitala fastighetskartan.

Inledning

Länsstyrelsen väckte, i samråd med fastigheternas ägare, fråga om byggnadsminnesförklaring av byggnaderna på Apeln 1 och Drabanten 4 i Värnamo den 3 april 2014. Bakgrunden var att fastigheterna har byggnader som har stark anknytning till möbelformgivaren och arkitekten Bruno Mathsson. Länsstyrelsen gjorde den preliminära bedömningen att anläggningarna som helhet har stora industrihistoriska, byggnadstekniska, arkitekturhistoriska och personhistoriska värden. Bruno Mathssons egen bostad Södrakull (Rolstorp 5:2) invid sjön Vidöstern i Tännö socken, Värnamo kommun, förklarades för byggnadsminne 2008.

För att klargöra om anläggningarna uppfyller Kulturmiljölagens krav för byggnadsminnesförklaring har länsstyrelsen uppdragit åt Jönköpings läns museum att utreda frågan. Föreliggande utredning, som utförts av antikvarie Anders Franzén, belyser anläggningarna genom att sammanfatta deras historia, beskriva dem kortfattat samt bedöma deras kulturhistoriska värden.

Syfte

Utredningens huvudsyfte är att klargöra anläggningarnas kulturhistoriska värde ställt i relation till Kulturmiljölagens (KML) 3 kapitel om byggnadsminnesförklaring. Enligt denna lag får en byggnad ”som har ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde eller som ingår i ett bebyggelseområde som har ett synnerligen högt kulturhistorisk

Vänster: Entrén till utställningsbyggnaden från 1950. (foto Göran Sandstedt, JLM).

Ovan: Utställningslokalen från 1950, samtida foto (efter Böhn-Jullander 1992).

Företagsskylten för Mathssons möbelsnickeri.

Utställningsbyggnadens entréparti sett från väster, samtida fotografi (Efter Böhn-Jullander 1992).

värde” förklaras för byggnadsminne av länsstyrelsen (3 kap. 1 § KML). Som underlag för ovanstående bedömning har en historik och beskrivning av byggnaderna tagits fram.

Föreliggande dokumentation tjänar således som underlag för ovanstående syften. Vid en eventuell byggnadsminnesförklaring bör en fördjupad dokumentation göras utifrån då gällande skydds-föreskrifter.

Historik¹

Bruno Mathsson (1907-1988) är framförallt känd som möbeldesigner och är utan tvivel den internationellt mest kände svenska formgivaren under 1900-talet. Stolarna med kvinnonamnen Pernilla och Eva m.fl. står för ett modernt ergonomiskt sittande, med en formkurva anpassad efter kroppens egen linje.

Bruno Mathsson var av snickarsläkt sedan fem generationer och hade redan som ung ett stort intresse för form. Han lärde sig yrket genom att arbeta i sin fars möbelverkstad i Värnamo. Bruno Mathssons formella skolning bestod av folkskola och en ej avslutad realskola. Sin kunskap om möbelhistorien, den samtida formgivningen och tidens idéströmningar tillägnade han sig genom fjärrlån av litteratur och tidskrifter från Röhsska museets bibliotek, och han fördjupade sig i måleri, teckning och skulptur genom brevkurser. Han var oförvägen och tog initiativ till skriftväxling med flera av samtidens tongivande personer inom konstindustri- och arkitekturområdet och kom relativt tidigt att etablera kontakt med Svenska Slöjdföreningen.

Bruno Mathssons första utställda möbel – den visades på Värnamoutställningen 1930 – var en traditionell stilmöbel i barock, en armlänstol i bränd fur med skuren dekor. Vid ett besök på Stockholmsutställningen för de vunna stipendiepengarna fick han andra impulser. ”Gräshoppan”, som han 1931 gjorde på beställning till ett nyöppnat våningsplan på lasarettet i Värnamo, är ett tydligt exempel på detta. I denna stol finns mycket av det som vi förknippar med en möbel av Bruno Mathsson, sadelgjorden och en avskalad organisk form, även om han inte ännu fullt ut hade funnit det formspråk som är förknippat med hans mera kända stolmodeller.

Om 1930-talet hade koncentrerats på att fånga den perfekta sittkurvan och skapa moderna möbler, ägnade han sin främsta energi åt arkitekturen från mitten av 40-talet till slutet av 1950-talet. Han ritade ett knappt fyrtiotal byggnadsprojekt: bostadshus, industrier, skolor, barnstugor och utställningshallar, varav åtta i Värnamo. Det är idag framförallt hans glashus som är kända och omskrivna, ett koncept som han kom att utveckla efter att han och hustrun Karin hade varit på en längre resa i USA 1948–49.

¹ Denna historik bygger på ett manus av antikvarie Britt-Marie Börjesgård, publicerat i Börjesgård 2007.

Bruno Mathssons intresse för arkitektur hade väckts i utställningspaviljongerna på Stockholmsutställningen 1930, särskilt i bostadsutställningen, där arkitektur, möbler och konstindustriella föremål presenterades som en sammanvägd helhet. Han började att skissa på planlösningar och hade tankar kring rationellt byggande redan på 30-talet, men lyckades inte realisera sina idéer förrän en bit in på 40-talet. Hans inredningsskisser hade den egenheten att han, som en del av planritningen, återgav rummen med väggarna utvikta, ett överskådligt men originellt sätt att presentera möbleringsskisser. Han var, precis som i sitt möbelskapande, intresserad av att finna goda konstruktiva lösningar. Ett samarbete med husindustrin WST

Vänster: Kedjehus vid Ågatan i Värnamo, uppförda 1948-49 (Foto: Göran Sandstedt, JLM).

Ovan: Bruno Mathssons säng och utesovplats (Efter Böhn-Jullander 1992).

i Forserum inleddes, men kom aldrig över försöksstadiet. Mathsson hade stora planer och skissade bl.a. på standardiserade hotellrum för sommarbruk. Han var influerad av samtida amerikanskt byggande och refererar till USA som föregångsland, framför allt i fönsterfrågan – ett problemområde han avsåg att lösa.

Det första hus han projekterade var ett sommarhus i Skåne 1945, ritningen är stämplad Mathsson Construction. År 1947 ritade han en fabrikslokal åt Värnamo Konfektions AB, en lång byggnad med band av icke öppningsbara fönster på långsidorna och ventilation via luckor över fönstren. Att fönstren inte gick att öppna uppmärksammades i den samtida pressen i både positiva och negativa ordalag. Samma år tog han fram ritningar på uppdrag av Sandéns mekaniska verkstad på en grupp kedjehus i området Karlsdal i Värnamo för

företagets anställda. Det är två längor med elva hus i varje, varav ett är gemensam tvättstuga och pannrum. Byggnaderna är sinsemellan spegelvända och sammanfogade i den del som innehåller kök och badrum, vilket gör att kostnaderna för rördragningen kunde hållas nere. Planen skapar på så sätt också gårdar mellan husen, dock inte helt insynsskyddade, då matplatsens fönster vetter mot grannens gård. Längorna uppfördes i två etapper med inflyttning 1948–49, men byggnationen drog ut på tiden, då det efter kriget var brist på såväl byggnadsmaterial som arbetskraft. Två enfamiljshus uppfördes också i Värnamo under samma tid efter i stort sett samma plan.

Vintern 1948–49 är paret Mathsson på långresa i USA, en inspirerande resa som får stor betydelse för den vidare utvecklingen av Bruno Mathssons arkitektur. Under vistelsen där får han impulser som direkt avspeglar sig i hans kommande arbeten.

År 1950 blir ett produktivt år; en ny fabriksbyggnad för det egna företaget firma Karl Mathsson färdigställs på Nydalavägen, och här provas för första gången golvvärme som enda värmekälla förutom solen. Samma år byggs en utställningshall för hans möbler på tomten invid faderns verkstad på Tännögatan. Här möjliggör golvvärmen glasade väggar ned till golv; i sina tidigare byggnader hade han nyttjat låga radiatorer och fönsterbanden mötte mot en låg bröstning. Golvvärme var en för svenskt byggande ny konstruktion, och som hjälp i arbetet anlätade han en norsk ingenjör som arbetat med tekniken i växthus. Fönstren i utställningshallen bestod av tre glaskikt: två glas med en tunn veckad plåt emellan och luftspalten fylld av kvävgas, det tredje glaset med en längre distans in mot rummet och en inklädnad av en perforerad masoniteskiva. Konstruktionen var Brunos egen och fick namnet "Brunopane". Veckningen av den tunna kapsylplåten av aluminium utfördes i snickarverkstaden med hjälp av en maskin med två mötande kugghjul och den skall ha fungerat ungefär som en krustång för örngottsband.

Utställningshallen väckte mycket uppmärksamhet och beskrevs som en attraktion i sig för sin konstnärliga och tekniska dristighet och eleganta lätthet. Detta ledde till andra uppdrag: en utställningshall och sedan även radhus för Kosta glasbruk, skolor, barnstugor och ett antal enfamiljshus runt om i Sverige. Han arbetade med glashuset som koncept under framför allt 1950-talet men även i viss mån på 60-talet med några hus för egen räkning, bland annat ett bostadshus i Tännö, förövrigt hans och Karins första egna permanenta boende.

Det är några komponenter som ständigt återkommer – samspelet mellan inne och ute och möjligheten att enkelt kunna träda ut i naturen från respektive rum – en viktig förutsättning eftersom fönstren inte var öppningsbara. Rena ytor och genomarbetade detaljer, såsom de avtrappande hörnen vid mötet mellan väggsektioner i vinkel, en lösning som han dock inte är ensam om; här kan man se paralleller med Mies van der Rohe. Utkragande taksprång som

Interiör från utställningsbyggnaden som uppfördes 1950, eldstaden.

dras ut och nyttjas som tak över entréparti eller altan, golvmaterial i marmor, klinker eller mosaik och rikligt med platsbyggda garderober, som ibland nyttjas som rumsavdelare, är andra ofta återkommande element.

Bruno Mathssons arbete som arkitekt och möbelformgivare handlar i hög grad om att hitta de enligt honom optimala lösningarna i form, funktion och inte minst teknik – en strävan efter fulländning där han ofta använde sina behov och sin egen kropp som måttstock. Sven Lundh, känd möbelformgivare i Värnamo och mannen som gav Källemo sitt numera välförankrade rykte som nyskapande möbelföretag, lät Bruno Mathsson uppföra ett hus åt sig och sin familj i Värnamo 1955.

Beskrivning av anläggningarna

Apeln 1

Fastigheten Apeln 1 är belägen i stadsdelen Östermalm i Värnamos sydöstra delar. Tomten ligger i det nordvästra hörnet av kvarteret och gränsar mot norr mot Rörstorpsgatan och mot väster mot Tännögatan. Gatuadressen är Rörstorpsgatan 2 respektive Tännögatan 17. Strax västerut breder stadsparken Aplan ut sig.

Bostadshus/verkstäder

Det ursprungligen kombinerade verkstads- och bostadshuset är fastighetens äldsta byggnad. Den ritades av möbelsnickaren Karl Mathsson och uppfördes 1922. Villan gavs namnet "Ekarne".

I ett tidigt skede kombinerade Karl Mathsson möbeltillverkningen med försäljning av bensin. År 1928 sökte han bygglov för en skylt invid Tännögatan som angav att Texacos bensin och motoroljor såldes här.

I källaren inrymdes den tyngre maskinella utrustningen och bottenvåningen inreddes till bänkverkstad och hopmontering. I ett senare skede inrymdes även tapetserarverksamheten här. På andra våningen skapades familjen Mathssons bostad. Det var i samband med uppförandet av denna byggnad som Bruno slutade skolan för att i stället utveckla sig i möbelverkstaden.

År 1944 byggdes villan till med en utbyggnad mot öster. Tillbyggnaden gestaltades med all säkerhet av Bruno Mathsson att döma av utformningen, men arkitekten Hugo Bolker hjälpte till med bygglovshandlingarna. Det är nämligen han som signerat ritningarna. Härigenom kunde källarverkstaden utvidgas och på bottenvåningen skapades ytterligare ett rum. Det anses vara första gången Mathsson använder sin konstruktionsprincip med fasta fönster och ventilation däröver.

Ovan: Översikt över fastigheten Apeln 1 med bostadshuset/verkstaden till höger och utställningsbyggnaderna till vänster.

Nedan: Baksidan av bostadshuset/verkstaden med trapphuset och den år 1944 tillbyggda delen.

Ovan: En gulmålad bandsåg i källarverkstaden.
Nedan: Verkstadens stämpelklocka.

Exteriör

Byggnaden är uppförd i 1½ våning av stående plank. Byggnadskroppen är sammanhållen frånsett en mindre entréutbyggnad mot norr, ett trapphus mot öster och den ovan nämnda sekundära tillbyggnaden mot öster. Fasaden är huvudsakligen klädd med locklistpanel med profilerade locklister. Flertalet fönster är av tvåluftstyp och inte kopplade. Dessa fönsters yttre bågar har tät spröjsning. Fönsteröppningarna omges av släta foder.

Byggnaden har ett brutet sadeltak med avvalmade gavelspetsar. Taket är belagt med tvåkupiga tegelpannor och försett med takkupor. Ursprungligen hade byggnaden enkupiga tegelpannor. Vidnocken finns två skorstenar murade av tegel.

Byggnaden är målad i ljusgrå kulör och har vita detaljer och fönster. Byggnadens sockel är putsad och mörkare grå. Delar av sockeln har däremot klätts med skivor i sen tid. Tillbyggnaden mot öster har en gestaltning som delvis avviker från den övriga byggnaden. Tillbyggnadens fasad är klädd med stående panel av det slag som Bruno Mathsson fick patent på. Fönstren har glesare spröjsning med spröjsar endast i vertikal riktning. Det rör sig om tvåglasfönster med fiberskiva emellan.

Interiör

Källaren var ursprungligen inredd som verkstad och därför är takhöjden betydligt högre här än i sedvanliga källare. Källarrummen har golv av cement. Väggarna är putsade och till stor del klädda med treetex-skivor, som målats vita. Taken är klädda med pärlspontpanel som varit grå i äldre tid, men som delvis målats vita i efterhand.

I den tillbyggda delen av källaren har andra material använts. Cementgolvet har en täckning av trä eller så kallade kubb, väggarna är klädda med allt från puts, treetex, plywood och uppklistrade tablettaskar. Innertaket är klätt med treetex-skivor.

I källarvåningen finns delar av den äldre maskinella utrustningen bevarad. I första hand rör det sig om fyra limbord där möbeldelar formpressades och limmades med hjälp av tryckluftskolvar och eluppvärmda stålplåtar. För eluppvärmning av arbetsstyckena svarade flyttbara transformatorer som hänger i löpskenor fästade i taket.

Vidare finns det en bandsåg, en planhyvel och en hyvelbänk. För ovanlighetens skull är exempelvis bandsågen gulmålad och detta eftersom Bruno Mathsson ville skapa ett gladare intryck. I ett avgränsat utrymme är det i dag inrett för företagsarkivet. I dessa delar av källaren fanns tidigare matkällare och brygghus.

Bottenvåningen användes också som snickarverkstad från början, men blev senare lokal för tillverkning av Brunopane med en ugn för härdning av glassektionerna. Därefter har den nyttjats som tapetserarverkstad. I dag används den som en del av företagets utställningslokaler.

Generellt är golven belagda med textilmattor, väggarna är för-

Vänster: Limbord i källaren.
Ovan: Trapphuset.
Nedan: Balustrad på det översta trapplanet.

sedda med glasfiberväv och vitmålade och taken klädda med skivor. Våningen omfattar även en ursprunglig, slät, vit kalkelugn.

Bottenvåningen har spegeldörrar med tre speglar i varje dörrblad. Dörr- och fönstersnickerier är vitmålade.

Mot övervåningen löper ett **trapphus** med en svängd trappa av trä, vars plan- och sättsteg klätts med textilmatta. Nedre hallen och trapploppet har en enkel stående bröstpanel. Innertaket är klätt med pärlspontpanel. I höjd med övervåningen finns en ornamenterad balustrad av mörkbetsad björk. Denna kulör hade alla snickerier i trapphuset, men Bruno Mathsson lät dem vitmålas för att skapa ett ljusare intryck

Övervåningen användes ursprungligen som bostad åt Karl Mathssons familj. I dag inrymmer våningen kontorslokaler. Golven är belagda med textilmattor och väggarna är vitmålade. Taken är klädda med skivor. I det före detta köket i nordost finns bröstpanel, lika den i trapphuset, men ingen annan äldre köksinredning, med undantag för ett överskåp med skjutdörrar. Invid köket finns ett skafferier med pärlspontpanel. I den sydvästra rummet står en kalkelugn av samma typ som i bottenvåningen.

Genom utbyggnaden mot öster har det skapats en balkong. Den är försedd med ett genomsiktligt plasttak och inglasad. Balkonggolvet utgörs av trätrallor.

Båda våningarna har vissa lösa inventarier som formgivits av Bruno Mathsson och tillverkats av Firma Karl Mathsson. Den ursprungliga planlösningen tycks i huvudsak vara bevarad.

Utställningsbyggnad från 1950

Exteriör

Byggnaden, som är ritad av Bruno Mathsson själv, är uppförd i en våning med en murad stomme mot öster och med en stomme av stående stolpar för övrigt. Väggarna mot söder, väster och norr utgörs till större delen av väggtäckande fönster. Dessa fönster är konstruerade av Bruno Mathsson själv, se historiken.

Ovan: Interiör från utställningsbyggnaden i äldre tid (Efter Böhn-Jullander 1992).

Höger: Utställningsbyggnaden sedd från väster enligt äldre fotografi (JLM).

Nedan: Interiör från utställningsbyggnaden som den är inredd i dag.

För övrigt är väggarna klädda med stående trälistor. Mot öster är fasaden putsad fränsett entrépartiet som har glasavgränsning, trälistor samt tre skyltskåp. Bruno Mathsson ägnade stor omsorg åt detta entréparti och bland annat finns det en ursparning i taket för att ge plats till en björk som växer invid byggnaden.

Byggnaden har ett pulpettak klätt med falsplåt av koppar i skivtäckning. Enligt bygglovshandlingarna skulle taket täckas med papp, varför plåten tycks vara sekundär. Byggnaden är uppförd på en gjuten betongplatta som knappast är synlig.

Interiör

Byggnaden inrymmer i huvudsak två rum: utställningslokal och kontor. Intrycket påverkas i hög grad av att den fasta inredningen i så hög grad är ursprunglig och oförändrad.

Utställningslokalen upptar större delen av byggnadens norra del och har en volym som följer pulpettakets lutning. Golvet är belagt med kvadratiska, matta marmorplattor. Under dessa finns ett till större delen fortfarande fungerande värmesystem med elvärme. Golvplattorna utefter den östra och västra ytterväggen är lösa så att värmesystemet skall vara tillgängligt för inspektion och reparation. Elvärmekablarna löper genom stålrör i golvet och är således tillgängliga för byte.

Väggarna utgörs av byggnadens fönster fränsett väggen mot öster som är klädd med stående, något fasade trälister som målats vita. Samtliga väggar, även fönsterväggarna, är försedda med flera eluttag i original av vit plast. Det finns ett vägguttag under varje fönstersektion. Innertaket är klätt med sågade trälister av gran utan målningsbehandling. Mot söder avgränsas rummet av ett draperi med en hylla framför. Mellan draperiet och väggen bakom finns en mindre korridor för små serviceutrymmen. Förrådsutrymmena där har dörrar av perforerad masonite, som målats svart. I den nordvästra delen av utställningslokalen finns en eldstad, som består en trattformad rökhuva av plåt (original) och en eldstad som består av en skål av stål och en krans av skiffer. Eldstaden står på smala stålben.

Mot norr finns den ursprungliga huvudingången med en dörr som är klädd med perforerad masonite som målats vit invändigt och röd utvändigt. Även de utvändiga ståldetaljerna, exempelvis stolpar och staket, är röda.

Utställningslokalen är inredd med möbler och konstverk, till stor del med Bruno Mathsson som upphovsman. Stora delar av möbleringen är en rekonstruktion hur utställningslokalen var möblerad i äldsta tid.

Längst i söder finns ett **kontorsrum**. Golvet är belagt med samma material som i utställningslokalen. Väggarna är mot öster och norr klädda med stående, hyvlade och något fasade trälister av obehandlad furu. För övrigt utgörs väggarna av de stora fönsterna. Innertaket lutar eftersom det följer det yttre pulpettaket. Innertaket är klätt med bandsågade trälister utan målningsbehandling.

Kontoret är möblerat så som det var inrett i ett tidigt skede. Här tjänstgjorde företagets administrativ chef Henry Thelander, medan Bruno Mathsson regelbundet besökte kontorsrummet för att samråda. Mathsson hade inte något eget skrivbord, utan hans arbetsplats utgjordes av den egendesignade liggfåtöljen. På den östra väggen finns en bokhylla. Här fanns även en kontorsplats för en sekreterare. Efter hand kompletterades rummet med fler kontorsplatser.

I taket finns fyra plafondarmaturer av vit metall och längst i öster två äldre armaturer för infravärme. I rummet finns ett ursprungligt kassaskåp och ett dokumentskåp av stål fast monterade samt mindre inbyggda skåp med luckor av perforerad masonite utan målningsbehandling.

Dörren mot utställningslokalen utgörs av pardörrar klädda med perforerad masonite. Dörrarna är monterade med pianogångjärn. Mot utställningslokalen är de svartmålade, men mot kontoret saknar den ytbehandling. På den södra fönsterväggen finns en utgång som utgörs av en glasad terrassdörr. Övanför sitter ett aggregat för luftkonditionering.

Mellan de två beskrivna rummen finns en elcentral, en toalett och små förrådsutrymmen.

Ovan: Utställningsbyggnadens kontorslokal strax efter uppförandet. Den administrativa chefen Henry Thelander vid sitt skrivbord (Efter Böhn-Julander 1992).

Nedan: Kontorsrummet i dag.

Ovan: För att göra takkonstruktionens fackverkselement mindre iögonfallande möts takytan med täckningsskiktet under takskägget vid vindsnivåerna.

Utställningsbyggnaden från 1993.

Utställningsbyggnad från 1993

Denna utställningsbyggnad uppfördes som en utökning av utställningsytorna år 1993. Den ritades av arkitekt Niklas Vilborg vid Ellsinger arkitektkontor i Göteborg och målet var att den i allt väsentligt skulle ansluta till den befintliga utställningsbyggnadens formspråk. Till hjälp fanns äldre skisser på tillbyggnader som Bruno Mathssons upprättat. Redan 1978 hade företaget lämnat in en förfrågan till byggnadsnämnden med ett utbyggnadsförslag av den äldre utställningsbyggnaden. Tillbyggnaden skulle sträcka sig utefter den östra och en stor del av den södra tomtgränsen. Byggnadsnämnden lämnade ett negativt svar på förhandsförfrågan och projektet avstannade.

Exteriör

Byggnaden är uppförd med en rektangulär plan och ansluter mot den tidigare utställningsbyggnaden med en glasad gång. Byggnaden ansluter också dikt mot det gamla bostads- och verkstadshuset.

Byggnadens bärande stomme utgörs av stående stälkolonner, som är något indragna ca 2 dm från fönsterfasaden. Hela fasaden är glasad med isolerglasfönster. Byggnaden har ett flackt sadeltak belagt med falsplåt av koppar i bandtäckning. Byggnaden vilar på en gjuten betongplatta som knappast är synlig och är försedd med golvvärme.

Interiör

Byggnaden omfattar endast en **utställningslokal** samt en smalare länkgång mot den äldre utställningslokalen.

Golvet är belagt med kvadratiske marmorplattor som är snarlika den gamla utställningslokalens. Väggarna utgörs fullständigt av de glasade väggarna, fransett där byggnadskroppen ansluter mot 1922 års byggnad. Där utgör den äldre byggnadens fasad också innervägg i utställningslokalen. De glasade väggarna har ramverk av trä med isolerrutor emellan. Huvudingången är förlagd mot nordväst och ytterdörren är klädd med perforerad masonite som målats vit på insidan och röd utvändigt. Den södra fönsterväggen är försedd med två glasade dörrar som leder ut i trädgården.

Innertaket är klätt med sågade trälistor utan målningssbehandling, precis som i den äldre utställningslokalen.

I det sydvästra hörnet av rummet står en receptionsdisk av trä. Lokalen avdelas rumsligt av en fast monterad bokhylla av vitmålat stål och trä. Möbleringen består av möbler och annan inredning som formgivits av Bruno Mathsson.

Ateljé m.m.

Nära tomtens sydöstra hörn står en ateljébyggnad med invidliggande förråd. Det är inte känt när byggnaden uppfördes men vid reparationer påträffades en hönslucka, vilket tyder på att byggnaden

Entréen till Ateljén, äldre foto (Efter Böhn-Jullander 1992).

Interiör av Ateljén med fönster mot norr.

ursprungligen uppfördes som hönshus. I en skrivelse från byggnadsnämnden 1926 påpekades att det uppförts uthusbyggnader inom kvarteret utan tillstånd. Det är troligt att delar av ateljébyggnaden alltså existerade 1926. I ett tidigt skede har den byggts om för att fungera som ritateljé åt Bruno Mathsson.

Exteriör

Byggnaden utgörs av ateljén med pyramidtak samt invidliggande mindre förråd med pulpettak.

Ateljén är uppförd av trä med fasader av locklistpanel (profilerade locklister mot norr och väster) som strukits med falu rödfärg. Knutbrädorna är vita. Mot norr finns både väggfönster och takfönster. Mot söder finns entrépartiet bestående av en glasad dörr och två intilliggande fönster. Fönstren har spröjsning och fodren är släta. Fönstersnickerierna är vitmålade. Förråden har också fasader av röd locklistpanel.

En ingång till avträdet invid ateljén har en dörr med liggande pärlspontpanel som målats brun. Förrådsdörrarna är av stående brädor och rödfärgade. Taken är belagda med tjärpapp. Byggnaderna vilar på en låg sockel av sten.

Interiör

Ateljédelen utgörs av ett rum. Golvet är belagt med mörkbrunbetsade brädor, väggarna och taket är klädda med spännpapp, som målats vitt. Fönster- och dörrsnickerierna är betsade och fernissade.

Bruno Mathssons hustru Karin stående utanför Provhuset från 1945 (JLM).

Paviljong

Bruno Mathsson experimenterade ofta med nya material och i detta syfte lät han uppföra ett paviljong, eller ett "provhus" som han kallar det, på tomten 1945. Ändamålet var "att praktiskt pröva och i höst [1945] kunna demonstrera ett nytt konstruktions-system för monteringsfärdiga trähus". Huset uppfördes på plintar. Avsikten var att riva byggnaden på våren året därpå, men byggnaden blev stående. Den revs först på 1980-talet, men en ny snarlik uppfördes 2013 på nästan samma plats som den tidigare. Denna ritades av arkitekt Niklas Vilborg vid Ellsinger arkitektkontor i Göteborg.

Exteriör

Byggnaden är uppförd av trä. Fasaderna är nedtill klädda med vassmatta och upptill försedda med panel av trälistor enligt Mathssons patent. Större delen den östra fasaden och delar av den västra utgörs av fönsterpartier. Ingångsdörren är slät och klädd med laminat. Byggnaden har ett sadeltak av falsad kopparplåt i bandtäckning. Byggnaden vilar på en låg sockel av betong.

Markanläggningen

Fastigheten är försedd med en trädgård kring byggnaderna. Tomtgränsen mot gatorna har ett staket bestående av plattjärn upptill och nedtill samt stående, kvadratiske stavar av stål däremellan - allt av varmgalvaniserat stål och inte målat.

Markytorna utgörs i första hand av gräsmattor. Gräsytan mot Rörstorpsgatan är försedd med sex björkar. Huvudentrén mot Rörstorpsgatan har grusade ytor och en mindre biluppställningsplats med ett par knuthamlade träd invid. Den äldre utställningsbyggnaden har ursprungliga, kvadratiske marmorplattor framför huvudentrén mot Rörstorpsgatan - samma plattor som byggnadens golv är belagt med. Liknande plattor ligger också, som en större yta, framför den

Översikt från trädgårdens inre delar. Paviljongen till vänster, utställningshallen från 1950 i mitten och Ateljén till höger.

Tomtens södra gräns med planket av stolpar, vassmatta och tegelpannor upptill.

nya utställningslokalens huvudentré. Den yngre utställningslokalen omges för övrigt av en bädd av vit singel begränsad med betongkantsten mot gräsyterna. En liknande singelyta sträcker sig utefter en del av den gamla utställningshallens västfasad.

Mitt på tomten står ett pilträd, en flaggstång och en parklykta. Nära den gamla utställningslokalen står ett uppmurat byggelement som en skulptur. Detta är uppfört av gult, perforerat tegel i stående löpförband, på en gjuten sockel.

Tomtens sydöstra hörn, mellan ateljén och den södra tomtgränsen finns ett tomtparti som är avskärmat från den övriga trädgården med ett plank med en dörr. Här innanför planket finns också ett skärmtak samt väggar klädda med vassmatta. Denna del av tomten användes av Bruno Mathsson som utomhusovplats. I denna del finns också entrén till Ateljén.

Det nya modellhuset har en yta med kvadratiska marmorplattor samt sand framför sig. Ett stenblock står invid sandytan och mot sydost står ett vådräd, skänkt av Värnamo kommun.

Utefter större delen av den södra tomtgränsen och en liten sträcka vid den östra finns ett högt plank som är klätt med vassmattor samt avtäckt med enkupiga lertegelpannor. Utefter planket finns en rabatt med perenna växter.

Fabriksbyggnaden i dag.

Drabanten 4

Fastigheten Drabanten 4 är belägen vid den norra infarten till Värnamo. Tomten ligger på den östra sidan av Nydalavägen med adressnummer 20.

Fabriksbyggnad m.m.

Redan 1948 planerades för en provisorisk lagerbyggnad på tomten, men 1950 reviderades bygglovsansökan. Nu ville man i stället bygga en annan byggnad och dessutom permanent.

Byggnaden uppfördes med en rektangulär byggnadskropp i riktning nordväst-sydöst och med pannrum och spånmagasin, som mindre utbyggnad vid den östra gaveln. Byggnaden byggdes kort därefter till med en rektangulär byggnadskropp från pannrummet och mot sydväst. Vid den sydvästra gaveln förlades en lokal för lackering m.m.

Exteriör

Byggnaden är uppförd huvudsakligen med en stomme av stålbalkar, men vissa partier är av tegel.

Väggarna är nedtill klädda med fibercementskivor som målats vita. Dessa skivor är inte ursprungliga och ursprungligen fanns här eternitplattor. Skivorna är monterade med synliga skruvar. Över skivfasaden finns horisontella fönsterband vars fönster har sekun-

Ovan: Fabriksbyggnaden med panncentralen närmast (Efter Böhn-Jullander 1992).

Höger: Fabrikens golv gjutes. Nere till vänster skymtar en av de gjutna kulvertarna (Efter Böhn-Julander 1992).

Vänster: Interiör från fabriken (Efter Böhn-Jullander 1992).

Nedan: Entrén med portar i dag.

dära isolerglas. Vissa partier har inte fönster utan i stället stående panel utformad som Bruno Mathssons ”patentpanel”. De delar av stommen som utgörs av tegel är klädda med ett gult håltegel fransett den södra gaveln vars tegel är putsat och avfärgat i vitt. Invändigt är väggarna under fönstren klädda med liggande träpanel.

Mot väster har den ursprungliga byggnadskroppen stora portar av stålplåt. Dessa är från 1995 då de ersatte de ursprungliga, som var klädda med masonite.

Byggnaden har ett flackt sadeltak belagt med sekundära sinuskorrugerade plattor av eternittyp. Detta takmaterial ersatte på 1995 det ursprungliga eternittaket av samma typ. Själva takkonstruktionen stabiliseras av dragband av stål, vilka är synliga inifrån. Innertaken består av smala ribbor av bandsågad gran.

Byggnaden vilar på en sockel av betong som är isolerad av korkskivor och som klätts med plåtar som är svartmålade. Lokalerna har golv av gjuten betong. Utmed långsidorna går kulvertar i betonggolvet, vilka är täckta med trä. Kulvertarna användes för kablage, golvvärmens olika sektioner och för rörsystemet till spånsugen. Med vissa mellanrum löper smalare sidokulvertar in mot byggnadens mitt, vilket ger flexibilitet för placeringen av maskinerna.

Bedömning av kulturhistoriskt värde

Formgivaren Bruno Mathsson är en person som haft synnerligen stor betydelse för designutvecklingen i Sverige, men även utomlands. Den småländska möbeltillverkningen har sedan länge haft en stark ställning och Bruno Mathssons produktion representerar det nyskapande och högkvalitativa i detta sammanhang. Mathsson är ovanlig även genom att han dessutom höll sig i framkanten av arkitekturutvecklingen genom djärva tekniska lösningar, användning av nya material och en avskalad form.

Bruno Mathsson hade också nya idéer både som yrkesman och privatperson. Arbetet bedrevs inte bara vid ett stationärt ritbord eller skrivbord, utan också i en liggfåtölj. Kontorsmiljön skulle vara avskalad och ytterst funktionell. Hans teknik att illustrera fullskaleritningar av möbler var också mycket speciell, eftersom han återgav flera vyer i en och samma framställning. En lite ovanligare sida av hans privatliv var att han gärna sov utomhus.

Mot bakgrund av föreliggande utredning kan de nu beskrivna anläggningarna samt byggnadsminnet Södrakull inte bara betraktas som personhistoriskt intressanta platser i allmänhet. I stället är de en påtaglig del av och ett tydligt uttryck för personen Bruno Mathsson och hans formgivning. Miljöerna kan inte bara sägas vara en plats för exempelvis en känd persons bostad, utan de speglar påtagligt Mathssons uppväxtmiljö som i så hög grad påverkade honom, hans egenartade och avskalade arbetsmiljö, hans nyskapande arkitektur och formgivning samt en av företagets produktionsmiljöer, präglad av nytänkande. De tre miljöerna har inget visuellt samband, men sett i ett systemperspektiv är de nära knutna till varandra.

I likhet med byggnadsminnet Södrakull kan delar av bebyggelsen på Apeln 1 och Drabanten 4 därför sägas vara synnerligen märkliga från kulturhistorisk synpunkt, i enlighet med Kulturmiljölagens bestämmelser för byggnadsminnen.

På fastigheten Apeln 1 är det i första hand bostadshuset/verkstaden från 1922, utställningsbyggnaden från 1950 och ateljébyggnaden som uppfyller Kulturmiljölagens stadganden för byggnadsminnen. Hela fastigheten med dess övriga bebyggelse bör ingå som ett skyddsområde.

Beträffande fabriksbyggnaden på Drabanten 4 kan hela byggnaden anses vara synnerligen märklig från kulturhistorisk synpunkt, betraktad i samband med byggnaderna på Apeln 1. Hela fastigheten kan lämpligen utgöra ett skyddsområde vid en byggnadsminnesförklaring.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr:432-2765-2014
Jönköpings läns museums dnr:101/2014
Beställare: Länsstyrelsen i Jönköpings län
Fastighetsägare: Bruno Mathsson International
AB
Rapportansvarig: Anders Franzén
Län: Jönköpings län
Kommun: Värnamo kommun
Socken: Värnamo socken/stad
Fastighetsbeteckningar: Apeln 1 respektive Drabanten 4

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor och litteratur

- Böhn-Jullander, Ingrid. 1992. *Bruno Mathsson, möbelkonstnären, glashusarkitekten, människan*.
- Börjesgård, Britt-Marie. 2007. "Bruno Mathsson" i *Visioner och vardagsarkitektur : byggnadskonst i Jönköpings län under 1900-talet* (red: Agneta Åsgrim Berlin).
- Franzén, Anders. 1998. *Fem villakvarter i Värnamo : Byggnadsinventering av kv Apeln, Bäckan, Stormen, Storken och Örnen i Värnamo, Byggnadsvårdsrapport 1998:18*.
- Westergren, Jan. 2013. *Kosta glashus, Byggnadsminnen i Konobergs län. Länsstyrelsen i Kronobergs län*.
- Widman, Dag, Winter, Karin & Stritzler-Levine, Nina. 2006. *Bruno Mathsson*.

Otryckta källor

- Westergren, Jan. 2007. *Bruno Mathssons glashus i Kosta, Ekeberga socken, Lessebo kommun, Småland. Renovering 2006-2007. Kalmar läns museum. Byggnadsantikvariska rapporter.*
- Wilund, Paul. 1998. *Morgondagens hus : förebilder för Bruno Mathssons arkitektur.* Konstvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet.

Arkiv

Jönköpings läns museum, topografiska arkivet

Värnamo kommun, Miljö- och stadsbyggnadskontoret, ritningsarkivet

Länsstyrelsen har väckt fråga om byggnadsminnesförklaring av byggnader som har anknytning till formgivaren Bruno Mathsson. Denna utredning beskriver byggnaderna, deras historia och utreder miljöernas kulturhistoriska värde.

